

DRØMMENES VÆSEN

Udkast til en mangedimensional teori

Ole Vedfelt

I min bog Drømmenes dimensioner konkluderede jeg, at drømme er mangetydige og har mange funktioner. Som en konsekvens af dette drøftes muligheden for at sprænge gamle teoretiske rammer og bruge de empiriske data, som står tilbage, til at skabe en mere kompleks og dynamisk teori om drømmenes væsen. Jeg opfatter drømme som grundlæggende uoversættelige, og deres indhold ses som mønstre i en udelt flydende bevidstheds/ubevisthedsstrøm. Drømmeprocessen karakteriseres ved psykisk intensitet, essens, hypermnesi, musisk udtryk, tids-um relativitet, forsvarsmekanismer og kanaliseringprocesser. »Holografisk fordeling« og »mangedimensionalitet« beskrives som to vigtige informationsbearbejdende principper i drømme.

I. Retningslinier for en drømmeforskning

I min bog *Drømmenes dimensioner* fra 1989 har jeg foretaget en omfattende beskrivelse og systematisering af de væsentligste retninger indenfor arbejdet med og udforskningen af drømmene.

Bogens grundlæggende tese er, at man på en meningsfuld måde kan kombinere mange af de forskellige fortolknings- og arbejdsmetoder, som hidtil havde levet en relativt adskilt tilværelse, og at det kan gøres til et afgørende metodisk princip. Det vil sige, at man kan fortolke drømmene ud fra én eller flere teoretiske referencerammer på én gang. Udover den intellektuelt indsigtsgivende fortolkning er det muligt ved hjælp af frie associationer, aktiv imagination, expressive terapier, kropsterapier og meditation at trænge dybere ind i drømmen på måder, som terapeutisk er meget givende og erkendelsesteoretisk uhyre interessante.

Jeg må sige, at mit synspunkt på drømmenes mangetydighed har vundet bred tilslutning som praktisk arbejdsprincip. Min interesse samler sig i øjeblikket om en række spørgsmål, som denne mangetydighed rejser og som jeg finder det vigtigt at prøve at besvare:

- a) Når de hidtidige drømmeteorier ikke er enegældende, kan man så finde mere omfattende og samlende modeller for den mentale virksomhed, som kommer til udtryk i drømmene?
- b) Hvilke konsekvenser får det for forgængernes teoretiske systemer?

- c) Hvis alternative fortolkningsmetoder eller arbejdsmåder gælder, hvad bestemmer så, hvilke tilgange man vælger i en given situation?
- d) Hvordan verificerer man en sådan model, udover dens praktiske effektivitet?

Her melder sig en lang række teoretiske og praktiske problemer. Og tempoet i opstilling af løsningsmodeller er for mit eget vedkommende til dels bestemt af, at man som privat praktiserende terapeut ikke uden videre har adgang til forskningspenge.

Drømmenes dimensioner er fuld af praktiske eksempler på fortolkningsmetoder og kombinationer af disse. I nærværende artikel vil jeg til gengæld koncentrere mig om teoretiske problemstillinger og vente med uddybende eksempler til senere lejligheder.

II. Multiteori ctr. eklekticisme

Udgangspunktet for mine undersøgelser i *Drømmenes dimensioner* var multiteoretisk, dvs. jeg anerkendte (og det gør jeg stadig), at der kan være mere end én god teori og at teorier kan have forskellige gyldigheds- og anvendelsesområder. Men jeg mener samtidig, at dette synspunkt forudsætter en systematisk analyse af, hvad der adskiller teorierne og hvor de kan supplere hinanden, samt en undersøgelse af, hvad forskellige teoretikere lægger i beslægtede begreber. Dette i modsætning til eklekticisme, som er en teoretisk ukritisk sammenblanding eller tilfældige udpluk af forhåndenværende principper (Madsen, 1980). Naturligvis ville det være ønskeligt med et teoretisk (meta)sprog, der på en neutral og overordnet måde kunne omfatte alle de fænomener, som er beskrevet seriøst inden for snart 100 års moderne drømmeforskning, men et sådant foreligger ikke, og jeg vil fastholde, at det er muligt at drive respektabel forskning alligevel. Også indenfor andre forskningsområder, fx. fysikken, har man manglet »en forenet teori«, men »i stedet gjort fremskridt ved at finde delteorier, som beskriver et begrænset sortiment af hændelser og ved at negligere andre effekter eller tilnærme os dem ...« for at citere en af vor tids førende astrofysikere Stephen Hawking (1990, s. 123).

Men naturligvis har en forenet teori mange fordele, både fordi den er et enklere arbejdsredskab, og fordi den lettere kan gøres til genstand for diskussion og kritik. Og det er da også en sådan, jeg skal gøre et første udkast til her.

III. De forenklede drømmeteorier

Karakteristisk for de fleste drømmeteorier er, at de næsten tager det for givet, at drømmeaktiviteten er styret af et enkelt princip. Freud fx. taler om et kompromis mellem ønskeopfyldelse/søvnbevarelse (Nagera, 1981, s. 45), Jung om kompensation, Ullmann om en vagtpostfunktion (Ullman, 1959), Crick og Michison om »udlæring« af erindringer (1983) osv. Tilsvarende har man ment, at få og enkle »drømmemekanismer« kunne beskrive drømmenes mentale aktivitet. Fx. forskydning, fortætning, hensyn til fremstillelighed og sekundær revision hos Freud (Vedfelt, 1989, s. 21), og afslutning af uafsluttede gestalter hos Perls (Vedfelt, 1989, s. 188), i stedet for at opfatte drømmeaktiviteten som en kompliceret proces, hvor mindst lige så mange faktorer er involveret som i den vågne oplevelse.

En svaghed ved den hidtidige forskning har været, at den har lavet for tidlige og for snævre fortolkninger af data, som i sig selv er troværdige nok. Fx. er der bred enighed om, at mange drømme – også i dag – har sexuel symbolik, og at fortolkningshypotesen kan verificeres ved en undersøgelse af drømmerens livssituation. Men Freuds insisteren på infantil sexualitet som drømmens hovedenergikilde låste de indsamlede data fast i et fortolkningssystem, som der ikke engang er dækning for i hans egne praktiske drømmefortolkninger, hvor han på smukkeste måde viser, hvordan drømme kan handle om karriereønsker, dødsfrygt og præstationsangst, rumme fødsels- og genfødselssymbolik (Vedfelt, 1988, s. 46) og referere til en analyses indre rejse (Kanzer og Glenn, 1983, s. 51 f.f.)

For Freud, såvel som for Jung og de fleste af deres efterfølgere blev drømmene brugt til at skabe en psykologisk teori, og da først teorien var etableret, blev drømmene et hjælpemiddel til at bekræfte teorierne, men samtidig blev data, som ikke passede i mønstret, filtreret fra. Dette fremgår bl.a. af en række fortolkningseksempler, jeg har gennemgået i *Drømmenes dimensioner* (Vanggaard, Jung m.fl.) (Vedfelt, 1989, s. 47f og 134f).

Der kan rettes alvorlig kritik både mod de teoretiske modeller, der ofte er overført fra fysikken, fysiologien, gestaltpsykologien osv., men som bliver strakt for langt og som derfor ikke er dækkende for de fænomener, der beskrives, og mod den filosofiske baggrund for disse teorier. Eksempelvis udviklede Jung sit centrale kompensationsbegreb ud fra den fysiologiske iagttagelse, at hvis et organ, fx. en nyre, mistes eller får nedsat aktivitet, kompenseres der ved øget funktion af et andet organ (Vedfelt, 1989, s. 132). Men skønt dette snart blev for snævert, og selv om det kan vises at være klart utilstrækkeligt til forståelse af drømmenes væsen, fortsatte det dog med at være styrende for Jungs forståelse af drømme. Tilsvarende er der mange træk ved drømme, der ikke kan forstås ud fra Perls' enkle tese, at drømmene afslutter uafsluttede gestalter. På det filosofiske plan indvendte allerede Jung, at Freuds idé om det ubevidste som en formløs drift var ukritisk overtaget fra Schopenhauer (Jung, 1990). I stedet hentede han fra termodynamikken idéen om psykiske modsætningspar som en forudsætning

for psykisk energi (Samuels, 1990, s. 113). Eksistentialisterne på deres side gav med udgangspunkt i Husserls filosofi afkald på teoridannelser, som jeg – trods min kritik af dem – mener er frugtbare heuristiske modeller.

Personlig mener jeg, at der må udvikles mere komplekse og dynamiske modeller for drømmeprocessens kognitive aktivitet og for bevidsthed i det hele taget, og at den videnskabsteoretiske udvikling, vi har været vidne til i de seneste årtier, også kan yde hjælp til det. I øjeblikket arbejder jeg på at vriste drømmeforskningens empiriske fund ud af deres teoretiske spændetrøjer for sammen med mine egne observationer at opstille nogle grundlæggende postulater for drømmefænomenet, der kan danne baggrund for en mere samlet teori.

IV. Drømmeteoriernes »forsøgssituation«

Selve den arbejdssituation, som det meste af dette århundredes banebrydende drømmelitteratur udspringer af, er forskningsmæssigt kompliceret: det er en terapeut-patientsituation. (At det rent forskningsmæssigt forholder sig sådan, anfægter ikke værdien af at arbejde med og forstå drømme udenfor dette professionelle regi.)

Vi er, blandt andet inspireret af kvantefysikken, begyndt at acceptere, at vore måleresultater til en vis grad afhænger af vore forsøgssopstillinger og af de teorier, der ligger til grund for dem. Men vi er stadig langt fra at have etableret alment accepterede regler for det. I den terapeutiske situation er dette ikke blot forstærket, men simpelthen et led i terapien via det, vi kalder overføringen. Ydermere udvikler arbejdet med drømmene sig i et mentalt klima, som i høj grad medinddrager empati, intuition og modoverføringsreaktioner hos terapeuten.

En anden problemstilling i denne sammenhæng fremgår af, at det ligger som en slags første regel i de psykoterapeutiske traditioner og uddannelser, at man ikke blot skal forstå teorierne intellektuelt, men at man også skal gennemgå nogle psykologiske udviklings-, oplevelses- og selvindsigtsprocesser for at kunne tilegne sig stoffet. Dette kom også på det videnskabelige plan til udtryk hos pionerer som Freud, Jung og Grof, der alle mente, at en del af modstanden mod deres teorier skyldtes, at opponenterne enten ikke havde haft de oplevelser, der kunne motivere dem til seriøs fordybelse i de nye synspunkter, eller at de fornægtede teorierne på grund af ubevidst angst. At bringe denne provokerende opfattelse i overensstemmelse med den akademiske psykologi – der ikke kræver en selvanalyse af forskeren – er i sig selv en opgave. Men jeg er overbevist om, at det ville føre til vigtige ændringer i opfattelsen af, hvad der er væsentligt i videnskaben, hvis problemstillingen blev taget alvorligt.

Både kvantitative statistiske analyser af drømme, som fx. Calvin Halls (1966), og den laboratorieforskning, som tog sin begyndelse med opdagelsen af REM (drømme) søvn som et neurofysiologisk fænomen har prøvet at

basere drømmeforskningen på hårdere facts, end den terapeutiske situation kan levere. Dette har helt sikkert medført nye landvindinger for forståelsen af drømmes væsen, men det har i sit kølvand haft en slags positivistisk overtro, som har ført til luftige spekulationer over drømmenes natur på baggrund af alt for få observerbare facts. Et eksempel er Crick og Michisons (1983) teorier om en slags skraldemandsfunktion, der gik ud på, at drømmene »udlærer« overflødig erindringsmateriale. Baggrunden for denne teori er nogle meget løst funderede sammenligninger af hjernen med computere uden den mulighed for falsificering af teorien, som patient/terapeutsituationen trods alt har. Grundlæggende afslører de naturvidenskabeligt skolede forskere ofte manglende forudsætninger for at vurdere drømmene ud fra psykoanalytisk terapeutiske synsvinkler, sådan som det eksempelvis var tilfældet med David Foulkes stort anlagte laboratorieundersøgelser af børns drømme (1982).

De mest revolutionerende drømmeteorier er derfor stadig udsprunget af den terapeutiske situation, og laboratorieforskningens værdi har først og fremmest ligget i at frembringe nye metoder til at vurdere disse teories holdbarhed. Det, der gør drømme så interessante, er netop, at vi står overfor en radikalt anderledes bevidsthedsform end i den vågne tilstand, og det er vel af selv samme grund, at en naturalistisk betragtningsmåde er dømt til at skylle barnet ud med badevandet.

Jeg skal i det følgende fremlægge en række *grundlæggende postulater* om drømmene til senere uddybning og eksemplificering.

V. Grundlæggende postulater om drømmen

1. *Drømmebevidsthedens grundlæggende uoversættelighed*

Vort begrebsapparat er formentlig for primitivt, når vi taler om forskel på vågen- og drømmebevidsthed. Ordet rationel for vågenbevidstheden har konnotationer til logik, struktur og præcision, men drømmebevidstheden har sin egen logik, struktur og præcision. Eksistentialisterne tog stilling til drømmenes grundlæggende uoversættelighed ved poetisk at hævde, at: »en rose er en rose er en rose« (Perls, 1972).

Freud tilrådede en særlig måde at forholde sig til materialet for både drømmeren og drømmetyderen. De skulle koble det kritiske intellekt fra. Drømmeren skulle forholde sig afslappet associerende, og terapeuten skulle lytte med adspredt opmærksomhed og kun lejlighedsvis trække sin opmærksomhed ud af »den flydende strøm af ubevidst materiale« (Vedfelt, 1989, s. 45). Tilsvarende holdninger finder vi hos Jung og Perls. Freud mente i sidste instans, at drømmetankerne kunne reduceres til fuldstændig rationelle meddelelser: det, han kaldte den latente drøm. Men er det ikke mere ligetil at slutte, at drømmen er en helt anderledes oplevelsesform, når vi må nærme os den med en tankeform, der er grundlæggende forskellig fra vågentilstandens?

I så fald må vi finde vågenbevidsthedsbegreber for noget, som per definition ikke kan fattes af den rationelle vågenbevidsthed. Det var det, der fik mig til at introducere begrebet mangedimensionalitet, som refererer til et overordnet hypotetisk perspektiv, som vores rationelle vågne jeg ikke kan fatte. (Se senere.)

En interessant og inspirerende analogi til dette leveres af teorierne om venstre og højre hjernehalvdels kognitive stil, som den fremgår af Springer og Deutch's *Left brain, Right brain* (1989, s. 284):

<i>Venstre hjernehalvdel</i>	<i>Højre hjernehalvdel</i>
Verbal	Nonverbal, rumlig-visuel
Sekventiel, tidlig, digital	Samtidig, spatial, analogisk
Logisk, analytisk	Oplever i gestalter, syntetisk
Rationel	Intuitiv
Vestlig tankegang	Østlig tankegang

Indtil videre tyder neurofysiologiske undersøgelser dog ikke på, at højre hjernehalvdel skulle være mere aktiv i drømmeprocessen end venstre hjernehalvdel (McCarley og Hobson, 1979), og som jeg har påvist i *Drømmenes dimensioner* er jeg'et og dets forsvarsmekanismer med stor sandsynlighed involveret i drømmene på lige fod med ubevidste kognitive principper (Vedfelt, 1989, s. 129).

Jeg har derfor valgt at basere min drømmeteorier direkte på de drømmetekster og case-beskrivelser, som foreligger i så rigt mål og som jeg selv gennem mit arbejde daglig har adgang til.

2. *Drømmens erkendegrænse er udvidet i forhold til vågentilstandens*

I denne forbindelse er spørgsmålet om bevidstheds- eller erkendegrænser også vigtigt. Descartes, en af hovedarkitekterne bag det naturalistisk-mekantiske verdensbillede, satte erkendegrænsen ved sproget (Schultz, 1988), mens de moderne terapier i høj grad arbejder med non-verbale udtryk som tegn på betydningsfulde erkendeprocesser.

Freud tillagde ikke drømmene nogen intelligens i teorien – men af *Drømmetydning* (Freuds hovedværk om drømme) fremgår det, at han anerkender fænomener som »førbevidst« kreativitet (Vedfelt, 1989, s. 23). Jung opererer med en kognitiv aktivitet i »det ubevidste«, som er vågenbevidstheden klart overlegen, og Perls mente, at »organismen ved det hele« (1972, s. 30).

De af Gregory Bateson inspirerede biologer Maturana og Varela definerer erkendelse (kognition) som »... et grundlæggende træk ved det levende fremfor en proces, der kræver såkaldt højere hjernefunktioner ...« (1987, s. 15). Dette forekommer mig rimeligt nok, al den stund levende systemer helt ned på celleniveau kræver en yderst kompleks informationsbearbejdning.

De fleste af de biologiske processer er ikke erkendelige for os i vågentilstanden, men spørgsmålet er, om der er træk ved drømmetilstanden, som

sandsynliggør et øget beredskab for perception af dem? Foreliggende materiale om sammenhænge mellem drømme og kropstilstande tyder på det (Vedfelt, 1989, s. 226 ff), ligesom hele den psykosomatiske forsknings forsøg med visualisering som helbredelsesmetode leverer indicier, der peger i samme retning. Tilsvarende tyder også jungianernes studier af arketyperiske mønstre i drømme på udvidede erkendegrænser i forhold til vågenbevidstheden.

3. *Drømmen som energivirvler i en grænseløs bevidsthedsstrøm*

Både det materiale, som vi verbalt eller skriftligt får præsenteret, og de neurofysiologiske aktiviteter, som ledsager dem (bl.a. REM-søvn), berettiger os til at antage, at drømmeprocessen er en særskilt bevidsthedstilstand. Men så snart vi prøver at definere en drøm mere præcist for at kunne gøre den til genstand for systematisk analyse, bliver det kompliceret.

Det har været almindeligt at betragte den rapporterede drøm som en afsluttet helhed, men laboratorieforskningen har påvist, at de huskede drømme er fragmenter af meget længere sekvenser. De er altså ikke afsluttede historier, men dele af en flydende strøm.

Calvin Hall foreslog, at drømmen er en »verbal rapport på mindst 50 ord« (1966), og viste, at man alene på baggrund af sådanne rapporter kunne komme med meningsfulde udsagn om en persons livsstil og psykiske konflikter. Imidlertid mister vi ved denne definition meget af det, som giver drømmen dens særpræg. I den terapeutiske situation forstås drømmen derfor i en kontekst af frie associationer og dagsrester hos freudianerne, og hos jungianerne ses den i sammenhæng med hele personens livssituation, hans fortid, hans kulturelle og sociale baggrund, samt med arketyperiske mønstre.

Expressive terapier og kropsterapier kan også anvendes til at give associationer til drømmene, og hermed trækkes ofte et anderledes materiale frem end ved de verbale tankeforbindelser. Associationerne til de enkelte drømmelementer kan bevæge sig mere eller mindre langt ud fra udgangspunktet, alt efter hvilken terapiform eller fortolkningsmetode man anvender

Min erfaring fra terapi og træningssituationer er, at drømme af længde svarende til, skal vi sige 1/2 A-4 side, kan spaltes op i langt flere elementer, end det er muligt at skaffe frie associationer til på en time, og drømmefortolkeren eller drømmeren foretager et udvalg af elementer. Endvidere er der hos yngre terapeuter tilsyneladende større interesse for interaktioner mellem elementer end i de klassiske fortolkningsseksempler, hvad der tyder på en mere dynamisk opfattelse. Disse interaktioner kan jo gå på et utal af ledter og kanter og opfattes mere eller mindre nuanceret og dybtgående. Desuden vil der i dag mere end tidligere blive arbejdet med følelser og kropsfølelser, imagination eller meditation på symboler knyttet til drømmen, såvel som dens afspjeling af den levende proces mellem drømmer og terapeut.

En begrebsmæssig ramme for dette fænomen kunne man få ved en analogi hentet fra David Bohm. Indenfor relativitetsteorien er det ifølge

Bohm slet ikke muligt at give en modsigelsesfri definition af et udstrakt fast legeme. I stedet ser han »virkeligheden« som en »udelt flydende bevægelse uden grænser«. De tilsyneladende faste legemer er i virkeligheden blot relativt stabile energihvirvler i den flydende strøm (1986, s. 117 f og 152). Tilsvarende kunne man betragte drømmen som uløseligt knyttet til en flydende bevidsthedsstrøm uden grænser. Og de enkelte drømmeelementer og strukturelle forbindelser imellem dem som relativt stabile energihvirvler.

Dette forudsætter »en psykisk energetik«, sådan som den i forskellig udformning findes hos Freud og Jung. Og man kunne så bestemme den energimængde, den enkelte energihvirvel har (drømmeelement eller forbindelse mellem elementer), ud fra dens igangsættende kraft i en livs- eller terapeutisk proces. Dette kan gøres mere præcist ved forskellige teknikker, som det fører for vidt at komme ind på her.

Når jeg her og i det følgende henviser til Bohm, er det ikke for præmaturligt at postulere en enhed mellem psyke og materie (selv om jeg dybest set tror den eksisterer). Men der er det særlige ved Bohm, at han ligesom psykoterapien mener, at man bør arbejde med sin egen bevidsthed (for Bohms vedkommende meditativt) for at kunne skabe rimeligt fordomsfrie teorier. Og ligesom Jung påviste, at alkymisternes kemiske eksperimenter afspejlede psykiske processer, som blev projiceret ud i materien (1952), kan en sådan lighed mellem fysisk og psykisk teori jo også skyldes en fælles projektion af en underliggende kreativ bestræbelse ud i vores respektive stof, dvs. den teoretiske model.

4. Drømmen er en kompleks orden

Ordensbegrebet indebærer, at der er en sammenhæng eller et system i drømmen, at den ikke er tilfældig, men afspejler en form for lovmæssighed. Denne forudsætning er stort set alle, der arbejder med drømme, enige om, men herefter drukner enigheden i modstridende opfattelser af denne orden. En væsentlig grund til dette er drømmenes kompleksitet og mangel på videnskabsteoretiske modeller til at integrere den teoretiske fragmentering.

Som jeg har hævdet, er de grundlæggende teorier om drømmenes væsen overforenklinger. Dette har generelt også været erkendt af de store pionerer, men er blevet bagatelliseret med henvisninger til, at i den kliniske praksis er det naturligvis mere kompliceret end i teorien, uden at man har gjort alvorlige forsøg på at inddrage denne kompleksitet i teorierne. Forståeligt nok, da begrebet kompleksitet først med system- og informationsteoriens udbredelse i 50'erne og 60'erne er blevet gjort til genstand for videnskabelige analyser (Køppe, 1990). Her opfattes komplekse systemer som bestående af en række undersystemer, der er hierarkisk meget løst opbygget. Og kompleksiteten afhænger blandt andet af det mulige antal interaktioner mellem de enkelte elementer eller subsystemer.

Den mangedimensionale teori, der opererer med mange betydnings- og associationsmuligheder for det enkelte drømmeelement/-symbol giver

umiddelbart et højt antal forbindelsesmuligheder og dermed en høj kompleksitetsgrad. Det er fristende her at se de enkelte teoridannelser som beskrivelser af subsystemer, der fletter sig ind i hinanden på mange planer. Det er også muligt at betragte det, jeg har kaldt energihvirvler som fluktuierende betydningsbærende systemer.

Den teoretiske forenkling af drømmefænomenet kan også skyldes et traditionelt krav til teorien om høj grad af forudsigelighed. Men som Bohm har påpeget, findes der »komplekse og raffinerede ordner, som inderst inde er blottet for forudsigelighed (fx. er et godt maleri yderst ordnet, og alligevel tillader denne orden ikke, at en enkelt del kan forudsiges fra en anden)« (1986, s. 111).

5. Intensitetsprincippet

Der er en overvældende enighed om, at drømme besidder en særlig psykisk intensitet. Det fremgår af Freuds teori, hvor energien til drømmen leveres af det-kræfterne, og det'et er netop den egentlige energileverandør i psyken, mens jeg'et blot har til opgave at styre det'et som rytteren på en hest (Ry-croft, 1979). Det drømmearbejde, som psyken foretager, går ud på at afværgе denne intensitet ved energiforskydninger, således at opvågner bliver undgået (Freud, 1960, s. 253 ff). Også jungianerne (og de esoteriske retninger) forstår drømmen som højenergetisk i forhold til den vågne bevidsthed. Det gælder især de arketyperiske drømme, der kan bryde ind i bevidstheden med en kraft, der sætter psykiske processer i gang, som kan forløbe over lange tidsspannd og som kan være vanskelige at styre. Symbolerne kan opfattes som transformatorer af psykisk energi (Jung, 1969), og Jungs efterfølgere har foretaget statistisk baserede analyser, som bekræfter sammenhængen mellem arketyperiskhed og intensitet (Kluger, 1955). Eksistentialisterne mener, at drømmenes værdi netop ligger i deres emotionelle og dramatiske kraft (Boss, 1977, s. 214), og laboratorieforskningen har vist, at drømmesøvnen i intensitet minder om en vågen tilstand i alarmberedskab (Vedfelt, 1989, s. 207). Dette forstærkes yderligere af den neurofysiologisk baserede teori, der kaldes aktivationssyntesemodellen. Heraf fremgår det, at det motoriske system og sansesystemet er koblet fra under søvnen. Men hjernen – herunder motoriske og sensoriske kommandocentraler samt områder knyttet til erindringer – er stadig meget aktiv. Det giver et stort overskud af energi, som må anvendes på én eller anden måde.

Vi kan altså med ret stor sikkerhed konkludere, at drømmene besidder meget store psykiske energiressourcer. Jungs teorier har en gradueret og nuanceret opfattelse af disse, og noget tilsvarende findes i praksis i de expressive terapier, der udnytter drømmenes intensitet som igangsætter af emotionelle processer.

Drømmenes energetiske potentialer er langt fra altid direkte tilgængelige. De fleste terapeuter har bemærket, at der kan være en forbavsende mangel på adækvate følelser til drømmebegivenheder, som i vågen tilstand ville

være stærkt alarmerende. En del af det terapeutiske arbejde går da også ud på at frigøre de bundne energier.

Freud brugte en associationsmetode, hvor drømmeren gled frit fra indfald til indfald uden at fastholde udgangsforestillingen. Dette bringer materiale til forståelse af »drømmenes mening« og kan samtidig føre til en vis emotionel afspænding. Men metoden er blevet kritiseret for ikke at være effektiv nok i nogen af de to henseender. Jung mente nok, at den frie association førte drømmeren til hans komplekser, men det kunne han i princippet også komme »ved at associere til et uforståeligt russisk eller indisk jernbaneskilt«, og det førte *ikke* til en forståelse af drømmens mening ifølge Jung. Han anbefalede derfor, at man kun førte associationerne ud i første eller andet led og at man derefter vender tilbage til drømmen (Jung, 1938-39, II. s. 2). På den anden side er Freuds associationer blevet kritiseret af bl.a. Perls for ikke at gå langt nok (1969). Også jeg mener, at de rent verbale associationer ofte går uden om energetisk stærkere, men mere smertefuldt materiale, som var aktiveret i drømmen, men som beskyttes af ubevidste modstande i vågentilstanden.

Som jeg har beskrevet andetsteds, er vore associationer ikke blot verbale, men bevæger sig frem og tilbage mellem ord og billeder, kropsfornemmelser og fantasier, bevægelser og erindringer (Vedfelt, 1988, 1989). Og ved forstærkning af disse kan man bringe dybere oplevelser og erindringer frem end ved verbale associationer.

Den freudske frie association, der springer fra ord til ord, kan set i dette perspektiv virke som en række overspring, hvorimod en teknik, der kan følge energiens skift mellem mange forskellige kanaler, kan hjælpe drømmeren bag om forsvaret tilbage til tidligere eller stærkere oplevelser.

Nu forholder det sig imidlertid – som jeg har påvist i *Drømmenes dimensioner* – sådan, at Jungs metode fører til fortolkninger, der på en meget meningsfuld måde hænger sammen med drømmerens livssituation, og at det samme gælder for Freuds metode, såvel som for oplevelsesterapiernes og en lang række andres. En forklaring på dette kunne være, at drømmen og dens kontekst består af en række mønstre på forskellige psykiske planer, som krydser og overlapper hinanden, og at de forskellige metoder går ind på forskellige planer.

For mig at se giver intensitetsprincippet mulighed for et afgørende spring mod en mere dynamisk og procesorienteret opfattelse af fortolkningsbegrebet i drømme. Det gør det nemlig muligt (i hvert fald i princippet) at bestemme ikke blot betydningen, men også det energetiske potentiale i et givet drømmeelement eller erkendt delmønster i drømmen ud fra den energi, det leverer til en autonom dybdeproces i Jungsk forstand eller ved den terapeutiske oplevelsesproces, det kan sætte i gang her og nu. Det vil også sige, at *kun en proces kan »fortolke« drømmen energetisk*.

En sådan proces vil samtidig tappe energi ud af drømmen. Da vi nu ser drømmen som mønstre af energihvirvler i en psykisk strøm, vil det være forståeligt, at en bearbejdning kommer til at ændre disse mønstre. Det er

fx. typisk, at når man vender tilbage til drømmene efter lang tid, kan det være helt andre mønstre, der tiltrækker sig opmærksomhed end dem, som blev bearbejdet tidligere. Dog således, at visse arketyperiske drømme bliver ved at stå som ledestjerner og visse dybt traumatiske drømme på grund af deres høje energipotentialer bevarer den skrækblandede fascination. Intensitetsprincippet medfører den vanskelighed for en mangedimensional teori, at den ikke kan verificere alle de mulige aspekter af en enkelt drøm, da ethvert arbejde i en mulig retning jo vil tappe dele af drømmen for energi.

Allerede de ovenstående betragtninger lader ane, at drømmenes høje intensitet ikke blot har en mekanisk nødventilfunktion eller bombarderer bevidstheden som en B-film, der leverer den ene action-scene efter den anden, men at den er forbundet med visse lovmæssigheder.

6. Essensprincippet

Man må altså spørge, om drømmens øgede energipotentialer fører til en bevidsthedsform, der er mere essentiel, dvs. meningsmæssigt koncentreret, har større kvalitet eller er mere værdifuld i en eller anden forstand, end vågentilstanden.

Igen er der tale om en egenskab, som de fleste drømmeteorikere kan anerkende, uden at de, som det burde være tilfældet, gør det til et konsekvent teoretisk princip for drømmedannelsen.

I sin *Drømmetydning* strøer Freud om sig med bemærkninger, som at »drømmen beskæftiger sig ikke med bagateller; vi lader os ikke forstyrre af noget uvæsentligt i drømme« og at »drømmen ikke bortøder psykisk aktivitet på trivielt materiale, men tværtimod dækker over oplevelser af 'højere' psykisk værdi« (Freud, 1960, p.p. 147-153). Jung mente, at drømmen i høj grad afspejlede universelle arketyperiske mønstre og havde som formål at bringe mennesket i kontakt med dets eget selv, dvs. kerne, essens eller centrale regulerende proces. Han delte endog drømmene op i fire grader af væsentlighed, alt efter hvor arketyperiske de var (Jung, 1938-1939, II. s. 2). Erich Fromm var enig med Jung i, at vi ofte er »klogere« i drømmene end i det vågne liv (Fromm, 1951, s. 78) (omend hans tekniske forklaring af fænomenet er lidt anderledes), og Calvin Hall opfattede drømmene som et slags stenografisprog, altså en fortætning eller et koncentrat af det væsentlige (Hall, 1953). Tilsvarende holdninger findes i de esoteriske retninger og hos Grof. Selv den skeptiske laboratorieforsker David Foulkes fastholder, at »ingen, som har erfaring med drømmeforskning, kan betvivle, at drømme ofte udtrykker en persons grundlæggende følelser og angiver hans problemer« (1974, s. 312). Modstander af dette synspunkt er dog eksistentialisten Medard Boss (1977, s. 214), der mener, at drømmenes særlige værdi udelukkende ligger i den emotionelle intensitet, hvormed de presser sig ind på den vågne bevidsthed, samt Cricks og Michisons »udlæringshypotese« (1983). Perls og en del laboratorieteorier er uklare på dette punkt.

Jeg finder selv, at der er meget stærke indicier for et essensprincip, både i mit eget og det samlede drømmeforskningsmateriale. Men begrebet er vanskeligt at præcisere, fordi det hos de fleste drømmeteoretikere måles i forhold til drømmenes evne til at passe ind i det givne systems teoretiske referenceramme, der jo i sig selv altid hævdes at repræsentere grundlæggende og væsentlige principper i psyken. Størst præcision har det hos Jung, hvor det henviser til drømmenes stræben mod at individuere personligheden og hvor et raffineret hermeneutisk system angiver praktiske drømmetydningsregler, mens omfattende, sammenlignende symbolstudier angiver et flydende felt af fortolkningsmuligheder for de enkelte drømmeelementer. Men systemet udelukker andre systemers opfattelse af væsentlighed.

Bl.a. af hensyn til en integration af en moderne drømmeforsknings samlede erfaring vil jeg foreslå et ikke-reduktionistisk essensbegreb. Når det fx. hævdes, at Dostojevskijs forfatterskab samler alle det 19. århundredes hovedstrømninger i den russiske kultur i sig, forstår vi godt, at det er mere væsentligt end en række andre russiske forfattere, og vi tvivler ikke på det essentielle i Shakespeares Hamlet, når opførelse nr. 100.000 stadig griber tilskuerne. Ikke fordi vi lige præcis kan sætte fingeren på stykkets afgørende mening – tværtimod er det et af litteraturens mest mangetydige værker (jfr. T.S. Eliot: *Hamlet and his problems*) – men snarere fordi det bliver ved med at inspirere store kunstnere til nye fortolkninger af det. Det udelukker ikke, at den litterære kritiker vurderer et værk på dets væsentlighed. Men væsentligheden kan ikke uden videre kvantificeres eller reduceres, bl.a. på grund af værkets høje grad af kompleksitet.

En mindre »præcis« bestemmelse af essensprincippet i drømme er en nødvendighed for den mangedimensionale teori, på grund af

- a) postulaterne om drømmenes grundlæggende uoversættelighed
- b) deres høje grad af kompleksitet
- c) deres mangedimensionale struktur (se senere).

7. *Drømmen husker mere (Hypermniesprincippet)*

Selv om Freud ikke gjorde det til et kognitivt princip (altså en egentlig erkendeprocess) i drømme, så slog han som den første fast, at »drømmens hypermnesi er en af grundpillerne i vor teori« (Freud, 1960, s. 461), og han leverede en række interessante eksempler på, at drømmene har adgang til barndomserindringer, som ellers er glemt, fornægtet eller fortrængt. Denne antagelse ligger i virkeligheden til grund for al regressiv terapeutisk anvendelse af drømme. Hvis man fx. læser Fritz Perls' berømte drømmeseminar (Perls, 1969), vil man se, at han er meget dygtig til ved drømmenes hjælp at finde tilbage til uafsluttede følelser fra barndommen, og i mit eget arbejde som drømmeterapeut har det gang på gang været slående, hvordan drømmene kan bruges til at afdække fortrængte tidlige oplevelser.

Vor nuværende neurofysiologiske viden synes at underbygge denne opfattelse. Den viser, at hjerneområder knyttet til erindring og hukommelse

er i funktion på samme måde som i vågen tilstand, men også uafhængigt af denne måde. (Vedfelt, 1989, s. 218) Lægger man hertil den bevidstheds-mæssige overskudskapacitet, som fremkommer ved, at det ydre sanse- og motoriske system er koblet fra, og den intensitetsforøgelse, som fremgår af det foregående, så sandsynliggøres et øget output fra erindringslagrene.

Den øgede hukommelseskraft synes at gå dybere end til tidligt barndoms-materiale. Især Stanislav Grof har demonstreret erindringens adgang til fødsels- og svangerskabsoplevelser, og både Freud, Jung og Rank har givet retningslinier for fortolkning af de tilsvarende symbolikker.

Derudover har jungianerne og senere Grof fremlagt en mængde materiale, der tyder på hukommelse af kollektivt ubevidst materiale og fylogenetiske (artshistoriske) erindringer, ligesom de udvidede erkendegrænser i drømme kan åbne mulighed for erindringer om somatiske og biologiske processer.

8. *Drømmens musiske udtryk*

En ung kvinde går gennem et lurvet storbykvarter, en stor parat lastbil sprøjter vand fra redestenen på hende. En fremmed mand råber: »Skal jeg tørre dig søster?« Hun passerer en skraldebil, og unge mænd pifter ad hende. En gadehandler løfter en aflang fisk op af et hyttefad, den smutter mellem hænderne på ham, og hun udbryder »afskyeligt«. Det kunne være en drøm, men det er begyndelsen til den erotiske succesfilm *9½ uge*, hvor en ung, lidt dydig pige forelsker sig i en mand, der lokker hende til »dirty sex«. *9½ uge* er et superprofessionelt stykke filmarbejde, der nok skal have været igennem 10-20 gennemarbejdnings, før man er nået frem til at kunne servere en metaforik, der afspejler hovedpersonens psykologiske situationer med drømmeagtig enkelhed og selvfølgelighed.

En ambitiøs kvindelig klient producerede ved siden af terapien en serie fantasirejser med ledsagende tegninger, som ved første øjekast lignede et imponerende jungiansk individuationsforløb. Men tegningerne var underligt stive, og det hele virkede kunstigt, uden at jeg kunne sætte fingeren på noget bestemt. Jeg bad om nogle drømme i stedet og fik det. Drømmene afslørede, udover alvorlige narcissistiske forstyrrelser, en lille pige, der kalkerede tegneseriehæfter for at imponere sin lærer. Den kvindelige klient var i besiddelse af en betydelig psykologisk viden, men havde ikke det fornødne kunstneriske udtryk til sit projekt.

Man kan vanskeligt overvurdere den legende lethed, hvormed drømmene betjener sig af kunstneriske udtryksmidler. Selv om de ikke som helhed kan sammenlignes med kunstværker, må man gang på gang forundres over, hvordan eksempelvis en stiltfærdig husmor, der ikke ville kunne skrive en selskabssang, drømmer i poetiske metaforer, eller hvordan en tilsyneladende fantasiforladt revisor producerer den ene agentfilm efter den anden i sine drømme.

En af grundene til, at det er så vanskeligt at efterligne drømmene, er, at hvert enkelt element har så mange psykologiske relationer indbyrdes og så mange konsekvenser i drømmerens vågenliv og i den serie af drømme,

man måske allerede har kendskab til, at det selv for den mest sindrige hjerne er næsten umuligt at få puslespillet til at gå op. Og i den nævnte film er historien da også meget forenklet i forhold til en virkelig drømme- og livshistorie.

De kunstarter, som drømmene ligner mest, er film, teater og lyrik. I de sidste par år har jeg skrevet to filmmanuskripter og et stykke dramatik til Det kgl. Teater, og jeg har i den anledning været i dialog med nogle af vore førende dramaturger og instruktører. Det er her slående, hvordan film og drama bl.a. på grund af den meget stramme tidsramme må sammenpresse og fortætte deres udtryk. Mens den episke fortælling eller det videnskabelige værk til en vis grad kan brede sig ud langs fladen, må dramaet gøre sit udtryk mere vertikalt, lagdelt eller mangedimensionalt. I forbindelse med replikkerne taler man om »undertekst«, det vil sige alt det, som ikke bliver sagt direkte, men som alligevel fornemmes af psykologi og atmosfære af dramatisk fortid og sprængfarlig fremtid i ordene, og som er livsnødvendigt materiale for skuespiller og instruktør. Min egen erfaring har været, at jo dybere jeg er trængt ind i stoffet, jo enklere er replikkerne og de dramatiske plots blevet, men jo flere lag er der kommet i underteksterne. Hemmeligheden bag dette er, at nogle replikker, metaforer, persontyper, scenografier osv. har et enormt bagland af kollektive associationer, og at de i en brøkdelen af et sekund kan åbne til en hel verden af oplevelser og følelser, noget som ingen nok så præcis intellektuel formulering kan gøre. Og det er netop sådanne virkemidler, drømmene bruger.

I filmen rangerer det verbale udtryk ret lavt på »udtryksparametrenes« rangstige, idet plottet, handlingen, personerne og hele billedsiden siger mere end det talte ord (Rask, 1990). Et interessant eksempel til at anskueliggøre dette var en dokumentarfilm om Jung, der hed »Drømmenes visdom«. Første del bestod overvejende i oplæsning af en skreven tekst samt interviews af en række usædvanligt gamle mennesker med høreapparater, rytesyge og langsom reaktionstid. Replikkerne og teksten ville bl.a. formidle, at drømmene er følelsesladede, livsbekræftende og dynamiske, mens billedsiden modsagde det meste af dette ved at være intellektuel, hendøende og uodynamisk. Man kan undskylde filmmagerne med, at det ikke er let at få det hele med, at man kan være nødt til at vælge osv., og det er forståeligt nok. Men min pointe er, at drømmenes sammensætning af udtryksparametre altid sker med maximal økonomi. Og i de fleste drømmefortolkeres praksis ligger det da også implicit som den største selvfølge. For den, der selv har prøvet at få brikkerne til at falde på plads i et dramatisk puslespil, vidner dette om en overlegen udtryksevne hos drømmene.

Selv om altså dramatisering og billedsprog er fremherskende i drømme, betyder det ikke, at drømmene er kunstværker. Dertil er deres indhold for privat. Stilen og dramaturgien afspejler præcist den specielle personlighed, men den udvikler sig springende og har praktisk taget aldrig en konsekvent æstetik og slet ikke en bevidst kollektiv adresse.

9. Rum- og tidsrelativiteten i drømme

Selv om moderne film og dramatik ikke følger det klassiske krav om stedets, tidens og handlingens enhed, så vil de altid på en eller anden måde gøre kunstnerisk rede for spring eller forskydninger i disse dimensioner. Noget tilsvarende gælder ikke nødvendigvis for drømmene. Drømmene har ganske vist mange korte sekvenser, som opfylder disse krav, og eksempelvis Jung demonstrerede den diagnostiske og prognostiske værdi i at anskue en drøm ud fra den græske tragedies strukturregler (Vedfelt, 1989, s. 65). Men der er også mange skift i drømmene, der ikke følger dette mønster.

Rumligt kan stedet, hvor handlingen udspiller sig, skifte tilsyneladende uformidlet mellem de forskellige scenerier. Tidsrelativiteten kan vise sig ved, at drømmejaget har det vågne jags alder og bevidsthed, men alligevel går omkring i barndommens univers. Omvendt er der drømme, der handler om fremtiden, og drømme, hvor en årelang udvikling udspiller sig på få minutter, eller man møder personer fra tidligere faser af sit liv og undrer sig ikke over, at tiden intet præg har sat på dem. Alle disse mærkværdigheder ved drømmen opfattes imidlertid sjældent som talentløshed eller mangel på kvalitet i drømmens kognitive kapacitet, men fortolkes tværtimod som meningsfulde afspejlinger af drømmerens særlige psykologi.

Den moderne drømmeanalyse tre hovedretninger, repræsenteret ved Freud, Jung og Calvin Hall, lægger med forkærlighed drømmenes betydning ind i henholdsvis fortid, fremtid og nutid, men som jeg har vist i *Drømmenes dimensioner*, er alle tre fortolkningsmuligheder gældende og ofte på samme tid. I drømmene opleves disse tre tidsdimensioner åbenbart ikke som adskilte.

For nogen tid siden blev jeg tilkaldt som konsulent på filmskolens manuskriptlinie, hvor man havde vanskeligheder med at finde en dramaturgisk model til en film om en ung mand, som blev skizofren og begik selvmord. De fleste dramaturgier opererer med en stigende spændingskurve over en fremadrettet tidslinie. I dette tilfælde var der da også en tiltagende dramatisk intensitet i takt med, at sindslidelsen kom til udbrud. Men parallelt hermed fandt jeg nu en bagudrettet tidslinie med tilsvarende spændingskurve. Den fremskridende psykose svarede nemlig konsekvent til en regression til tidligere og tidligere traumatiske barndomsoplevelser. Dette dramaturgiske mønster findes i mange nyere psykologiske film, hvor handlingens tidsmæssige progression på aktualplanet modsvares af en afdækning af mønstre fra dybere og dybere konflikter i barndommen. Sådanne film er tydeligt inspireret af den freudske psykoanalyse (*Sybil, Ord, som forløser, An Ordinary Family*). Og det er bl.a. på denne måde, at drømmene blander tidsdimensionerne.

En anden form for tidsrelativitet i drømme fremgår af den jungianske psykologi. Man kan fx. se, at en mand begynder at drømme om en ny fascinerende kvindetype med intens udstråling, men at han i begyndelsen ikke kan forbinde det med noget som helst i sit liv. Den erfarne terapeut forstår imidlertid, at en arketypisk animafigur er begyndt at virke i dybden og at

der i løbet af et halvt eller helt år eller mere vil ske ændringer i mandens følelsesliv, som kan føre til både søde og sindsoprivende ændringer i hans kærlighedsliv og hele livsopfattelse. Man kunne generelt formulere det sådan, at drømmens prospektivitet er en funktion af drømmedybden og at meget arketyperiske drømme peger langt ind i fremtiden.

Jeg nævner specielt disse variationer af tidsrelativitet, fordi de samtidig på en meget enkel måde illustrerer drømmenes komplekse, flerlagede natur. I det hele taget synes drømmene at operere med en anden tidsoplevelse end vågenbevidsthedens lineære, systematisk opdeltede tidsbegreb. Mennesker, der har levet et rutinepræget liv uden det store engagement, vil, når de ser tilbage, ofte føle, at deres liv var indholdsløst og underlig kort, mens andre, der har levet et rigt og spændende liv, retrospektivt vil opleve det som langt og indholdsrigt. Der kan være år, som er faldet ud på grund af deres begivenhedsløshed, mens andre intense perioder bliver ved at stå friske. En ekstrem oplevelse af denne tidsrelativitet er skildret i historien om Muhammed og vandkrukken. Der er altså tydeligt forskel på den psykologiske og den fysiske tidsoplevelse. Det psykologiske tidsbegreb er bestemt af variation, intensitet og essens, og det er dette, drømmene bruger.

10. Forsvarsmekanismer/kanaliseringsprocesser

Hvorvidt drømmedannelsen skyldes forsvarsmekanismer eller ej, var det store stridsspørgsmål mellem Freud og Jung. I *Drømmenes dimensioner* har jeg fremlagt omfattende dokumentation for, at både konstruktive, regulerende processer og forsvarsmekanismer er aktive, når vi drømmer (Vedfelt, 1989, s. 129).

Freuds efterfølgere har beskrevet adskilligt flere forsvarsmekanismer end Freud gjorde, og disse kan alle være tilstede på forskellige måder. Dels knytter de sig til drømmejag'et, som i en lidt mere afslappet form overtager alle det vågne jags forsvarsprægede attituder, og dels kan fortrængning, forskydning, spaltning osv. præge drømmen som helhed, således at visse sprængladede eller energifyldte temaer ikke dukker op i drømmene overhovedet, spredes over flere elementer eller bliver camoufleret på anden vis.

Også Jungs kompensationsbegreb, forstået som en hensigtsmæssig kanalisering af psykisk energi, har stor værdi som forklaringsprincip, og dybere set overlapper det forsvarsmekanismerne, hvis virksomhed ofte kan forklares ud fra deres hensigtsmæssighed. Hele dette problemområde vil jeg imidlertid behandle ved en senere lejlighed i forbindelse med drømmenes *funktion*.

11. Holografisk fordeling af information

I *Drømmetydning* påviste Freud, at de enkelte elementer i en drøm kunne referere til flere »drømmetanker« på én gang: de var »overdeterminerede« eller »mangetydige«. Men derudover kunne omvendt de enkelte drømmetanker også være repræsenteret i flere elementer i drømmen. Freud drømte

fx: »Jeg har skrevet en *monografi* over en plante jeg blader op på en *farvetavle*« (1960, s. 143). Her viste associationerne til ordet »monografi« både hen til hans »studiers ensidighed« og til, at han havde »kostbare hobbies«. (Overdeterminering.) Og omvendt var hans hobbies association til både elementerne »monografi« og »farvetavle« (1960, s. 238). Freuds forklaring på denne mærkeligt spredte informationsfordeling var, at det på den måde blev muligt at camouflere og forskyde intensiteten af de følelsesladede indhold, som var årsag til drømmen. Overdetermineringen blev gjort til en vigtig drømmemekanisme og kaldt »fortætning«. At samme tanke eller betydning går igen i flere drømmeelementer, ses som forskydning og spredning af energi fra et farligt indhold (Brenner, 1974, s. 162).

Man kan imidlertid også se denne spredning som et vigtigt kognitivt princip i drømmene, som vi kan kalde holografisk informationsfordeling. Et hologram er et særligt optisk lagringssystem, som nemmest kan forklares ved et eksempel: Hvis man tager et holografisk fotografi af en hest og derpå forstørret fx. hestens hoved til originalens størrelse, så vil man få et billede af hele hesten og altså ikke bare et stort hestehoved. Men andre ord: Hver detalje af billedet indeholder hele billedet i sammentrængt form (Wilber, 1985, s. 2). Delen har adgang til helheden. Dog bliver billedet mere og mere sløret, jo mindre detaljer man forstørret op.

Denne model har vist sig at være et værdifuldt forklaringsprincip for så forskellige områder som kvantefysik og neurofysiologi, og det ser ud til at have relevans for drømme. Det gælder for den enkelte drøm, det gælder for en nats samlede drømmeaktivitet, og det gælder for drømme over meget lange perioder.

Man skal ikke vente at finde det i fuldstændig ren form, da det jo fungerer sideløbende med en række andre kognitive principper, men det er fremtrædende nok til, at det kan demonstreres. Tydeligst ses det på store materialer, mindst erkendeligt i den enkelte drøms detaljer. En forbløffende konstans af mønstre i drømme er blevet demonstreret af Calvin Hall i hans statistiske analyser af meget lange drømmeserier fra mennesker, der ikke var i terapi.

Jeg har valgt her at eksemplificere gentagelsesmønstre i drømme fra en yngre mand, som efter mange tilløb havde haft en konfrontation med sin mor og på én og samme nat drømte:

- 1) »I mit barndomshjem. Jeg skød min mor og hendes ven. De døde ikke, men blev begge såret. Jeg blev meget bange, da det nu stod mig klart, at jeg stod til straf ...«
- 2) »Jeg kunne ikke få telefonforbindelse. (Ærgerligt.) Min moster brød ind på linien og sagde, at jeg skulle lade hende gøre hendes samtale færdig.«

Til mosteren associerer han: »Endnu mere forstyrret end mor. Forsøgte nylig selvmord.«

- 3) »Jeg købte en hvid Wartburg. Jeg fortrød straks efter, da den var umoderne. Umulig at komme af med.«

Til Wartburg associerer han: »fungerer ikke, østlande/socialisme – min mors ideologi – faldet system, sammenbrud.«

- 4) »Jeg skulle til frokost, men kantinedamen bad mig hjælpe hende med noget. Det gjorde jeg, men til gengæld nåede jeg ikke at få frokost.«

Til kantinedame: »sørger for mad – som en mor – det var altid mig, der skulle interessere mig for hendes ting.«

Som man vil se, varierer drømmene med tilhørende associationer nogle grundtemaer.

Mor er det tydeligste knudepunkt, den største energihvirvel.

Andre er: mordforsøg, selvmord, sammenbrud. Angst for konsekvenser af handling, ærgrelse og fortrydelse.

Ikke at lykkes, ikke at få, hvad han skal have.

Han ærgrer sig, hvad enten han gør det ene eller det andet, hvilket giver en ekstra oplysning om en »double-bind« situation.

Samtidig er alle hovedtemaerne indeholdt i hinanden og kan udledes af hinanden ved associationer.

Jeg har både af plads- og diskretionshensyn forkortet drømmene, men sidetemaerne var lige så konsekvente i deres gentagelser. Alligevel er det ikke helt det samme, drømmene siger. Fx. er der en (regressiv?) udvikling, fra at han skyder mor, til at han hjælper mor/kantinedamen. Desuden giver sammenkoblingen af mor med Wartburgen og kantinedamen yderligere information om, at der er noget teknisk og servicebetonet i hans mor/kvindebillede.

Jeg skal ikke her gå ind på de mulige funktioner af et holografisk princip i drømme, udover at et stabiliserende, forenklende princip midt i mangetydigheden er en nødvendig forudsætning for den koncentration om det væsentlige (essensprincippet), som jeg hævder er et fundamentalt træk ved drømmene.

12. Drømmene er mangedimensionale

Baggrunden for den mangedimensionale teori var et behov for at skabe en model, der kunne forklare, hvorfor mange forskellige fortolkninger af samme drøm kan give mening. Nogle har opfattet mit forslag sådan, at man opnår forskellige arter af måleresultater, når man bruger forskellige målemetoder. I den udstrækning det er rigtigt, rammer det naturligvis de

traditionelle drømmeteoriers forenklede opfattelse. Men den egentlige pointe er, at drømmene og deres symboler præsenterer os for et sæt af informationer, som både kognitiv/intelligensmæssigt og følelses/energi-mæssigt er meget komprimerede, og at nogle særegenheder ved den bevidsthedstilstand, som drømmeprocessen foregår i, gør dette muligt.

Man kan opfatte mangetydigheden i den lignelse, at drømmebevidstheden er som et univers med flere dimensioner end vågenbevidstheden, så vi i vore analyser er nødt til at splitte det op og forstå det stykkevis frem for i dets helhed. Med et billede fra atomfysikeren og filosofen David Bohm er det, som hvis to iagttagere, der kun har to dimensioner, betragter et akvarium fra henholdsvis endeflade og sideflade. Så vil de se billeder, som er forskellige, og de vil udvikle forskellige teorier. Og man skal op i den højere tredje dimension for at overskue den helhed, som de beskriver brudstykkevist (Vedfelt, 1989, s. 370).

Som nævnt i foregående afsnit så Freud, at det enkelte drømmeelement var flertydigt i forhold til det materiale, der kom op under analysen. Fx. refererede elementet monografi i en drøm både til hans »studiers ensidighed« og hans »kostbare hobbies«, og når der i samme drøm fandtes et tørret eksemplar af en plante i bogen, gav det associationer til adskillige hændelser den foregående dag. Han havde mødt en vis professor »gartner«, hvis kone han fandt »blomstrende«. Han havde set i en bog over slægten »cyclamen«. Han havde tænkt, at det var hans kones »yndlingsblomst« osv. Imidlertid så Freud ikke dette som en hensigtsmæssig informationsproces, men som en vildledningsmanøvre, der fulgte visse mekaniske love (Vedfelt, 1989, s. 21).

Det første skridt til at gøre fortætningen til et kognitivt princip er foretaget af Calvin Hall, der mente, at når et symbol havde flere betydninger på én gang, så var det, fordi det var en kortfattet og effektiv måde at sige tingene på (Hall, 1966). Fx. drømmer en ung mand om en kvindelig blikkenslager, der åbner en vandhane, og han vågner med udløsning. Her handler drømmen ikke bare freudiansk om fortrængt seksualitet, men også om, at den unge mand har en mekanisk opfattelse af den (Hall, 1966). Altså to oplysninger i ét billede. Calvin Halls symbolteori begrænser sig imidlertid til drømmenes intellektuelle betydning og overser de energetisk procesorienterede og følelsesmæssigt forvandelende aspekter, som er deres vigtigste særkende, ligesom hans referencerammer for symbolforståelser er meget snæver.

Det enkelte symbol eller element i drømmen er altså behæftet med en række associerede betydninger (konnotationer), der som tidligere beskrevet har forskellig intensitet. Min opfattelse er, at i drømmene bruges de mange konnotationer til samme symbol intelligent, bevidst, med formål, om man vil. Hvis fx. et kirketårn og en penis associeres til hinanden, for at referere til en berømt strid mellem Freud og Jung, så er det ikke så meget et spørgsmål, om det ene symboliserer det andet, men om at drømmen påpeger, at de to fænomener hænger sammen i drømmerens bevidsthed. Ydermere

rummer drømmen information om, hvor meget energi der er i hver af disse konnotationer, og vægter dette, således at energiladningen ideelt set kan afledes af det procesarbejde, det være sig analytisk, expressivt, kropsligt eller fantasibetonet, som drømmene giver energi til. Tilsvarende er det afgørende i drømmeprocessens tankeform ikke bare, om en kvinde i en mands drøm er en morfigur, et udtryk for drømmerens kvindelige side eller en afspejling af hans samspil med kvinder her og nu, men i lige så høj grad en meddelelse om, at de tre hører sammen i et spændingsforhold, som kun en psykisk proces kan afgøre styrken af.

Men hvordan er det muligt for psyken at holde hus med en så kompliceret informations- og kreativitetsudladning? De senere års studier af kunstig intelligens og sammenligningen af den med menneskelig hjerneaktivitet giver nogle interessante analogier. Hjernen består af hundreder af millioner af bearbejdningenheder, men hver af disse enheder har tusindvis af forbindelser til andre enheder. Og i modsætning til den gammeldags serielle computer, der arbejder ved følgeslutninger, som i logikken, er det mere sandsynligt, at hjernen udfører sine komplekse perceptions- og tankeoperationer parallelt, dvs. at den forarbejder en masse informationer simultant og at den ikke bruger logiske regler, men har forskellige restriktioner med hensyn til, hvad der kunne være en fornuftig løsning, som kan udløse en beslutning. Det er her styrken eller svagheden mellem de enkelte forbindelser, der afgør resultatet (Campbell, 1990). Og tilsvarende tror jeg, at drømmens virkning på sindet er afhængig af energiintensiteten i de forskellige aspekter af symboler og mønstre.

I de klassiske teorier beskrives jeg'et og bevidstheden som et relativt statisk system over for det ubevidstes voldsomme dynamiske kræfter. Men man kunne også forstå bevidstheden som et dynamisk system, der opretholder sig selv ved en konstant påfyldning af opgaver og som falder sammen, når opgaverne bliver taget fra den, som fx. i søvnen, hvor al den frigivne energi giver mulighed for et overskud af anden mental aktivitet.

Nyere forskning har vist, at hjernen kan foretage 200 milliarder operationer i sekundet (Campbell, 1990), og det taler i hvert fald ikke imod, at den i drømmetilstanden er i stand til en så kompliceret kognition som den mangedimensionale simultantænkning, hvis den får det overskud af energi, som fremgår af intensitetsprincippet, og har den kvalitet, som essensprincippet vidner om.

I *Drømmetydning*s kapitel om fortætningsarbejdet sammenlignede Freud drømmetankernes sindrighed med et citat af Goethe (1960, s. 237):

For en fabrik for tanker og ånd
er som en væv i mesterhånd,
hvor tusind tråde hæftes med et tag,
og skytlen flyver frem, tilbage,
hvor uset trådene sig drager
og tusind knyttes ved et enkelt slag.

Var Freud i sine musiske øjeblikke i stand til at fatte den mangedimensionalitet i drømmene, som ikke kunne rummes i hans rationelt analytiske system?

VI. Slutbemærkning

Jeg har i nærværende artikel fremlagt en model til forståelse af drømmenes væsen, dvs. af de komplicerede tanke- og oplevelsesprocesser, som finder sted under REM-søvnen. Pladshensyn har gjort en kortfattet fremstilling nødvendig, og en uddybelse og videre eksemplificering af den særlige kognitive aktivitet og de videnskabsteoretiske problemstillinger omkring den må vente til senere lejligheder.

Ligeledes har jeg udsat diskussionen af »drømmekilderne« og af drømmenes funktion, dvs. hvilken nytte gør drømmene i den psykiske husholdning set under min teoris synsvinkel? idet det forudsætter en omfattende diskussion af de modeller for psykens struktur og dynamik som helhed, som har ligget til grund for tidligere teorier.

Det er min hensigt med denne artikel at antyde, at en opgivelse af eller smidiggørelse af gamle teoretiske synspunkter ikke vil føre til totalt kaos eller til den opfattelse, at alle metoder er lige gyldige og altså ligegyldige, men at der allerede nu kan skimtes en kompleks og dynamisk orden i drømmenes verden. En orden, som når den udarbejdes, vil vise sig mere i overensstemmelse med den moderne terapeutiske drømmepraksis end tidligere modeller, og som i sin dynamik og kompleksitet er mere i tidens ånd.

LITTERATUR

- BOHM, D. (1986): *Helhed og den indfoldede orden*. Ask, Kbh.
- BOSS, M. (1977): *I Dreamt Last Night*. Gardner Press Inc, N.Y.
- BRENNER, C. (1974): *An Elementary Textbook of Psychoanalysis*. Doubleday, N.Y.
- CAMPBELL, J. (1990): *Sindets netværk*. Munksgård, Kbh.
- CRICK, F. & MICHISON, G. (1983): The Function of Dream Sleep. *Nature*, vol. 304. *Drømmenes Visdom*. TV-serie om C.G. Jung.
- ELIOT, T.S.: *The Sacred Wood*.
- FOULKES, D. (1974): How is the Dream Formed. I R. Woods & H. Greenhouse: *The New World of Dreams*. MacMillan Publishing Co., N.Y.
- FOULKES, D. (1982): *Children's Dreams. Longitudinal Studies*. John Willy and Sons. N.Y.
- FRANZ, M.-L. (1975): *Jung. His Myth in Our Time*. N.Y.
- FREUD, S. (1960): *Drømmetydning I og II*, overs. Mogens Boisen. Hans Reitzel, København.
- FREUD, S. (1964): *Die Traumdeutung*. Fischer Bücherei, Hamburg.
- FROMM, E. (1951): *Det glemte sprog*. Hans Reitzel, Kbh.
- HALL, C. (1953): A Cognitive Theory of Dream Symbolism. *The Journal of General Psychology*.

- HALL, C. (1966): *The Meaning of Dreams*. McCraw Hill Book Company, N.Y.
- HALL, C. & VAN DE CASTLE, R. (1966): *The Content Analysis of Dreams*.
Appleton Century Drafts, New York.
- HALL, C. & NORDBY, V. (1972): *The Individual and His Dreams*. New American
Library. USA.
- HAWKING, S.W. (1990): *Hawkings univers*. Gyldendal. København.
- HOBSON, A. (1990): *The Dreaming Brain*. Penguin Books, N.Y.
- JUNG, C.G. (1990): *Analytical Psychology. Notes of the Seminar given in 1925 by C.G.
Jung*. Ed. William McGuire. Routledge and Kegan Paul, London.
- JUNG, C.G. (1938-39): *Kinderträume I und II. Redigiertes Stenogramm*. Eidgenössische
Hochschule, Zürich.
- JUNG, C.G. (1969): *Om drømmenes væsen i psyk. energ.* Gyldendal, Kbh.
- JUNG, C.G. (1952): *Psychology and Alchemy. Coll. Works. Vol. 12*. Routledge and Kegan
Paul, London.
- JUNG, C.G. (1975): *Psykologisk typologi*. Gyldendal, Kbh.
- JUNG, C.G. m.fl. (1964): *Man and His Symbols*. Aldus Books, London.
- KANZER, M. & GLENN J. (1983): *Freud and His Self Analysis*. N.Y.
- KLUGER, H.Y. (1955): Archetypal Dreams and »Everyday« Dreams. *Israels Annals
of Psychiatry and Related Disciplines*, vol. 13, 6-47. Haifa.
- KÖPPE, S. (1990): *Virkelighedens niveauer, de nye videnskaber og deres historie*. Gyldendal,
Kbh.
- MADSEN, K.B. (1980): *Sammenlignende videnskabsteori*. DLH, Kbh.
- MATURANA, H. & VARELA, F. (1987): *Kundskabens træ*. Ask, Kbh.
- McCARLEY, R. & HOBSON, A. (1979): The Form of Dreams and the Biology of
Sleep. I B. Wolman (Ed.): *Handbook of Dreams*. Van Nostrand, N.Y.
- NAGERA, H. (1981): *Basic Psychoanalytic Concepts on the Theory of Dreams*. Maresfield
Reprints, London.
- PERLS, F. (1969): *Gestalt Therapy. Verbatim*. Red. John O. Stevens. Real People Press,
Moab Utah.
- PERLS, F. (1972): *Gestaltterapi*. Munksgård, København.
- RASK, K. (1990): *Kursus for dramatikere*. Danmarks Radio, TV-byen.
- RYCROFT, C. (1979): *A Critical Dictionary of Psychoanalysis*. Penguin Books, New
York.
- SAMUELS, A. et alii (1990): *Analytisk psykologisk leksikon*. Gyldendal, Kbh.
- SCHULTZ, E. (1988): *Personlighedspsykologi på erkendelsesteoretisk grundlag*. Dansk
psykologisk Forlag, Kbh.
- SPRINGER, S. & DEUTSCH, G. (1989): *Left Brain, Right Brain*. New York.
- TART, C.T. (1983): *States of Consciousness. Psychological Processes*. Inc., El Cerrito,
California.
- ULLMAN, M. (1959): The Adaptive Significance of the Dream. *Journal of Nervous
and Mental Disease*, nr. 129. N.Y.
- VEDFELT, O. (1988): Interview i *Hvad er psykoanalyse?* Red. Elna Bering. Kbh.
- VEDFELT, O. (1989): *Drømmenes dimensioner*. Gyldendal, Kbh.
- WILBER, K. (1985): *Det holografiske verdensbillede*. Ask, Kbh.